

ΧΑΡΗ Ι. ΤΟΥΛΑ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΕΝ Τῷ ΒΙΩ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

Ὀλίγαι ἐκ τῶν χρονολογιῶν τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σωκράτους εἶναι αὐθεντικαὶ καὶ ἀξιόπιστοι. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστόν. Ὁ κυριώτερος δι' ἡμᾶς μάρτυς ὁ Πλάτων, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχεν θετικὰς πληροφορίας. Διότι ἐνῶ ἐν τῷ Κρίτῳ¹ ὁ Σωκράτης λέγει ἀορίστως ὅτι ἦτο ἤδη ἐβδομήκοντα ἐτῶν, ἐν τῇ Ἀπολογία ἀναφέρει ὅτι τὰ εἶχεν ὑπερβῆ². Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἀπολογία τοῦ Ξενοφάντος ἀπλῶς φοβεῖται τὰς ἀναπηρίας τοῦ ἐπερχομένου γήρατος³. Περὶ τῶν ἄλλων νεωτέρων προσδιορισμῶν τῆς ἡμερομηνίας γεννήσεως τοῦ φιλοσόφου θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας.

Πιθανῶς ἡ πρώτη ἀξιόπιστος βιογραφικὴ μαρτυρία περὶ τοῦ Σωκράτους εἶναι ἡ τοῦ ὀλίγον πρεσβυτέρου ποιητοῦ Ἴωνος τοῦ Χίου (490-421 π.Χ.). Οὗτος εἶχε διαμεῖναι ἐπὶ μακρὸν εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ Κίμωνος. Κατ' αὐτόν, ὁ Σωκράτης συνώδευσε τὸν Ἀρχέλαον, προφανῶς τὸν φιλόσοφον, κατὰ τὴν μετάβασίν του εἰς Σάμον. Πιθανῶς αὕτη ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τὸ 440 π.Χ.⁴ Ὁ Ἀρχέλαος πράγματι ἀναφέρεται παρὰ διαφόρων πηγῶν ὡς ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ Σωκράτους ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ. Κατὰ τὸν Πορφύριον μάλιστα ἐγένετο μαθητὴς αὐτοῦ εἰς ἡλικίαν 17-8 ἐτῶν⁵. Ἄν ὁμοίως ὁ Σωκράτης μετέβη ὄντως εἰς Σάμον τὸ 440 π.Χ. ὡς μαθητὴς τοῦ Ἀρχελάου, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡλικίαν μὴ ἀπέχουσαν πολὺ τῶν 20 ἐτῶν, ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὸν πλατωνικὸν ὑπολογισμὸν ἦτο ἤδη τριάκοντα.

Πλέον συγκεκριμέναι εἶναι αἱ διδόμεναι πληροφορίες περὶ τῶν ἐκ-

1. Πλάτ. Κρίτ. 52ε.

2. Πλάτ. Ἀπολ. 17δ γεγινώς., πλείω ἐβδομήκοντα Cod. Ven.

3. Ξεν. Ἀπολ. 6.

4. Πλούτ. Κίμ. 9, 484α., Περ. 5, 154δ., Ἴων Fgm. 3β, 392,9., T. B. L. Webster, Herm. 71, 263, 1936.

5. Πορφ. Φιλ. Ἰστ. 3, 12 Us., Θεοδώρ. Θερ. 12, 174, 37., Ἰππόλ. Φιλοσ. 10., Ἀριστοῦξ, Fgm. 52αβ W., Διογ. Λαέρτ. 2, 19-20., Σουῖδ. Σώκρ.

στρατειῶν τοῦ Σωκράτους. Αὐταὶ ἦσαν τρεῖς, εἰς Ποτειδαίαν τὸ 432 π.Χ., εἰς Δῆλιον τὸ 424/3 π.Χ. καὶ εἰς Ἀμφίπολιν τὸ 422 π.Χ.¹. Ἀμφιβολίαι δύνανται νὰ προκληθοῦν μόνον διὰ τὴν ἱστορικότητα τῆς ὑπερποντίου ἐκστρατείας εἰς Ἀμφίπολιν, διότι κατὰ τὸν πλατωνικὸν ὑπολογισμὸν ὁ Σωκράτης ἦτο τότε σχεδὸν πεντηκοντούτης. Εἶναι ἐν τούτοις γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐστρατεύοντο μετὰ τὰ πενήκοντα, ἐκτὸς πρὸς ὑπηρεσίαν ἐθνοφρουρᾶς. Ἰσως ὅμως τὸ κώλυμα τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερπηδηθῇ, ἂν ἀκολουθήσωμεν ἐτέραν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ φιλόσοφος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 60 ἐτῶν². Ὑπὲρ τοῦ ὑποβιβασμοῦ τῆς ἡλικίας συνηγορεῖ, πλὴν τῆς μαθητείας του παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ, καὶ ἡ μικρὰ ἡλικία τῶν παιδίων του κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καταδίκης του³. Ἡ στράτευσις ὅμως τοῦ Σωκράτους ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ὀπλίτου, ὅπως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀντισθένης, πρὸς ὑποθέτει ὅτι ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ζευγитῶν καὶ ὅτι συνεπῶς εἶχε σχετικὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν. Ἐν ἀντιθέτως ὅμως ἀκολουθήσωμεν ἄλλας πληροφορίες, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἦτο πένης καὶ ἐξήσκει ἀρχικῶς τὸ χειρωνακτικὸν ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου, τότε θὰ πρέπη νὰ τὸν ἐντάξωμεν εἰς τοὺς θῆτας⁴. Ὅποτε ὅμως αἱ ἐκστρατεῖαι του καὶ ἡ συνυπηρεσία μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Λάχτηος θὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς θρύλους. Εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ ἀγνοήσωμεν τὰς περὶ αὐτῶν μαρτυρίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀντισθένης⁵.

Ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ δὲν θὰ βασισθῶμεν ἐπὶ τῶν χρονολογιῶν τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, διότι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἱστορικὰ ἔργα. Ὁ Πλάτων, ἂν καὶ εἶναι ὁ ἐξοχώτερος τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, δὲν ὑπῆρξεν ἱστορικός, οὔτε διεκδικεῖ τὸν τίτλον. Συγχρόνως ὅμως εἶναι καὶ εἰς τῶν μεγαλυτέρων λογοτεχνῶν, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του δὲ ταύτην τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα γεγονότα ἀνήκουν εἰς τὴν ψευδοῖστορίαν. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἶχον ἐπισημανθῇ πολλοὶ ἀναχρονισμοὶ εἰς τὰ γραπτὰ του⁶. Οὕτω λ.χ. εἰς τρεῖς διαλόγους του ἀναφέρει τὴν συνάντησιν τοῦ Σωκράτους μετὰ τοῦ Παρμενίδου, ἐνῶ φαίνεται ὡς

1. Πλάτ. Συμπ. 215α-222β., Χαρμ. 153αβ., Λάχ. 181β., Πλούτ. Ἀλκ. 7, 194ε, 195α., ἐπιστ. Σωκρ. I, 9 Η., Διογ. Λαέρτ. 2, 22., Στράβ. 9, 2, 7., Ἀθῆν. 5, 55, 216βγ., Μάξ. Τύρ. 18, 5, 85β.

2. Διογ. Λαέρτ. 2, 44.

3. Πλάτ. Ἀπολ. 34δ., Φαῖδ. 60α.

4. Ἀθῆν., ὡς ἄνω, Μάξ. Τύρ., ὡς ἄνω.

5. Πλάτ. Ἀπολ. 31β., Ἀριστόξ. Fgm. 51 W., Πορφ. Φιλ. Ἰστ. 3, 11., Τίμ. FHG, I, 100, 48., Κύριλλ. κ. Ἰουλ. 6, 208 α-γ.

6. Ἡρόδοτος καὶ Ἀριστόξ. ἐν Ἀθῆν. 5, 54-60, 215γ-220ε., Αἴλ. Ἀριστ. Τεττ. 46, 286, 10., 287, 5.

βέβαιον, ὅτι ὁ ἐλεάτης φιλόσοφος εἶχεν ἀποθάνει τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν¹. Ὁ διάλογος Πρωταγόρας τοποθετεῖται κατὰ τὸ 432 π.Χ., ἐν αὐτῷ ὅμως ὁ ἐν λόγῳ σοφιστὴς μνημονεύει μίαν κωμωδίαν τοῦ Φερεκράτους ἀναβιβασθεῖσαν μετὰ δεκαετίαν². Ἡ συνάντησις μετὰ τοῦ Γοργίου, ὡς λέγεται, ἐπραγματοποιήθη ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους (429 π.Χ.)³. Ἐν τούτοις ὁ Ἀρχέλαος ἀναφέρεται ἐν τῷ διαλόγῳ ὡς βασιλεύον ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνῶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον μόλις μετὰ 16 ἔτη. Ἐτι μεγαλύτερος ἀναχρονισμὸς εἶναι ἡ μνεία τῆς πρυτανείας τοῦ Σωκράτους μεταγενεστέρας κατὰ 25 ἔτη⁴. Τὸ Συμπόσιον, ὡς ἀναφέρεται, ἐγένετο πρὸς ἑορτασμὸν τῆς νίκης τοῦ Ἀγάθωνος τὸ 416 π.Χ., ἐν τούτοις μνημονεύεται ἐν αὐτῷ ἡ διάλυσις τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μαντινείας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν λαβοῦσα χώραν μετὰ τριάκοντα ἔτη⁵, ἴσως καὶ ὁ Ἱερὸς Λόχος τῶν Θηβαίων 15 ἔτη κατόπιν. Ἐν τῷ Μενέξενῳ, ὁ Σωκράτης ἀπαγγέλλει ἕνα φανταστικὸν ἐπικήδειον τῆς Ἀσπασίας διὰ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ Κορινθιακῷ πολέμῳ τὸ 386/5 π.Χ.⁶, ἥτοι 12 ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην του εἰς θάνατον. Δημιούργημα τοῦ Πλάτωνος εἶναι καὶ ὁ ἐν τῷ Φαῖδρῳ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Λυσίαν ἐρωτικὸς λόγος⁷.

Ἐξ ἄλλου, ἡ χρονολογία πολλῶν διαλόγων ἀποκλείει τὴν παρουσίαν τοῦ Πλάτωνος εἰς αὐτοὺς ἢ ἀκόμη καὶ συγχρόνους πληροφοριοδότας⁷. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι εἰς τινας τούτων ἀναφέρει τοιοῦτους, ἀλλὰ πρόκειται πιθανῶς περὶ λογοτεχνικοῦ τεχνάσματος πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλυτέρας ἀληθοφανείας. Τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Κικέρωνος κλπ. Ὡς γνωστόν, ὁ Πλάτων ἐγεννήθη τὸ 424 π.Χ., ἐν τούτοις χρονολογεῖ τὸν διάλογον Παρμενίδην περὶ τὰ 450 π.Χ., ἥτοι κατὰ τὴν νεότητα τοῦ Σωκράτους, τὸν Πρωταγόραν καὶ τὸν Χαρμίδην τὸ 432 π.Χ., τὸν μείζονα Ἀλκιβιάδην τὸ 429 π.Χ., τὸν Γοργίαν τὸ 428 π.Χ., τὸν Λάχητα τὸ 420 π.Χ., τὸ Συμπόσιον τὸ 416 π.Χ., δηλαδὴ εἴτε πρὸ τῆς γεννήσεώς του, εἴτε κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν. Ἐπὶ πλέον δὲ οἱ ἀνωτέρω διάλογοι ἐγράφησαν εἰς ἐποχὴν ἀπέχουσαν πιθανῶς 30-70 ἔτη ἀπὸ τῶν περιγραφομένων γεγονότων, ὅτε πλέον οἱ πλείστοι τῶν πρωταγωνιστούντων εἰς αὐτοὺς εἶχον ἐκλείψει. Ἐπομένως οἱ ἀνωτέρω πλατωνικοὶ διάλογοι μι-

1. Πλάτ. Παρμ. 127αβ., Θεαιτ. 183ε., Σοφ. 217γ.

2. Πλάτ. Πρωτ. 327δ.

3. Πλάτ. Γοργ. 473ε.

4. Πλάτ. Συμπ. 193α, 178ε-179α.

5. Πλάτ., Μενέξ., 236δ-249γ.

6. Πλάτ. Φαῖδρ. 231α-234γ.

7. Πλάτ. Φαῖδ. 57α., Θεαιτ. 142δ-143α., Συμπ. 173 β., Παρμ. 120γ.

κράν ἐγγύησιν παρέχουν διὰ τὴν ἱστορικότητα τῶν περιγραφομένων.

Τὰ πράγματα μέχρι τινὸς διαφέρουν διὰ τοὺς διαλόγους τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν δίκην καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους τὸ 399 π.Χ. Τότε ὁ Πλάτων ἦτο ἥδη ἀπὸ ὀκταετίας μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐπομένως σύγχρονος πρὸς τὰ περιγραφόμενα γεγονότα. Καὶ πάλιν ὁμως δὲν παρίσταται κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ἐν τῷ Φαίδωνι¹. Πιθανώτατα ὁμως καὶ τὰ ἔργα ταῦτα συνετάχθησαν πολλὰ ἔτη μετὰ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα περιγράφουν. Ἐπὶ πλέον δὲ ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀπολογητικῶν καὶ τῶν πολεμικῶν γραπτῶν, τὰ ὁποῖα ἀντηλλάσσοντο τότε μεταξὺ τῶν φιλοσωκρατικῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Εἰς ταῦτα ἀνήκουν καὶ ἡ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτους ὑπὸ τοῦ Λυσίου καὶ τὸ κατηγορητήριον ἐναντίον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους. Λόγῳ ὁμως τῆς φύσεώς των τὰ ἔργα ταῦτα στεροῦνται τῆς ἀντικειμενικότητος, οὐχὶ δὲ σπανίως εἶναι καὶ ἀναξιόπιστα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ξενοφῶντα, οὐδὲν νέον βιογραφικὸν στοιχεῖον προσθέτει διὰ τὸν Σωκράτην ἀναφερόμενον εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ προηγηθὲν τῆς δίκης τῶν στρατηγῶν μετὰ τὴν ναυμαχίαν εἰς τὰς Ἀργινούσας (406 π.Χ.). Καὶ οὗτος ὁμως χρονολογεῖ τὸ Συμπόσιόν του τὸ 422 π.Χ., ἐκ τῆς ἀναφερομένης νίκης τοῦ Αὐτολύκου εἰς τὰ Παναθήναια. Ὡς δὲ ἰσχυρίζεται, ἦτο καὶ ὁ ἴδιος παρών, ἐνῷ διήνυε τότε μόλις τὴν πρώτην παιδικὴν του ἡλικίαν². Ἐν τῷ Οἰκονομικῷ διατείνεται, ὅτι ἤκουσε τὸν Σωκράτην συζητοῦντα περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἴδιος, ὡς γνωστόν, ἔλαβε μέρος. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ Ἀθηνῶν τὸ 401 π.Χ. διὰ νὰ μετᾶσχη εἰς αὐτήν, δὲν ἐπανεῖδε πλέον τὸν διδάσκαλόν του³. Πλὴν τούτου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἔργων αὐτοῦ, ταῦτα συνετάχθησαν μετὰ τὸ 370 π.Χ., ἥτοι 30 καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους⁴.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω παρέκβασιν εἰσερχόμεθα εἰς τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης ἀνέπτυξε καὶ πολιτικὴν δρᾶσιν. Τὰ περὶ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν δίκην πληροφορούμεθα μόνον παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Παρὰ ταῦτα οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ δυσπιστήσωμεν εἰς τὰ γραφόμενά των. Πρὸς κατανόησιν τῶν λαβόντων χώραν θὰ ἦτο ἴσως ἀναγκαῖα μία σύντομος εἰσαγωγή. Ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους, ἂν μὴ καὶ πρότερον, αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο 1) ὑπὸ τῶν τριῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἑξ ἑσμοθετῶν, τῶν ὁποίων ἡ θητεία διήρκει ἐπὶ ἓν ἔτος, 2) ὑπὸ

1. Πλάτ. Φαίδ. 59β.

2. Ξεν. Συμπ. 1, 1.

3. Ξεν. Οἰκ. 4, 18.

4. E. Déjébeque, Rev. Et, Gr. 64, 21, 1951., M. Treu, RE. PW. 9a2, 1569, 1967.

της Βουλῆς τῶν 500, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἐξελέγοντο κατ'ἔτος διὰ κλήρου, ἀνὰ 50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς, καὶ 3) ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, ἢ συγκατάθεσις τῆς ὁποίας ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς λήψιν πάσης σπουδαιότερας ἀποφάσεως. Πρὸς τοῦτο ὁμως ἔπρεπε προηγουμένως νὰ εἰσαχθοῦν τὰ θέματα πρὸς συζήτησιν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὑπὸ μορφὴν προβουλευματος. Ἡ Ἐκκλησία ἠδύνατο ἢ νὰ τὸ ἀποδεχθῇ ἢ νὰ τὸ τροποποιήσῃ ἢ καὶ νὰ τὸ ἀπορρίψῃ. Πάντως ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἀπόφασιν¹. Αἱ δικαιοδοσίαι τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν παλαιότερον εὐρύτεραι, διότι περιελάμβανον καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν. Αὕτη ὁμως, κατὰ τὴν κωδικοποίησιν τῶν νόμων ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος (403 π.Χ.), μετεβιβάσθη εἰς τὴν Ἡλιαίαν. Συνεπῶς, κατὰ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν ἡ Ἐκκλησία διέθετεν εἰσέτι καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν². Ἐπειδὴ ὁμως ἡ Βουλὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγκαλεῖται καθημερινῶς, διὰ τοῦτο οἱ 50 βουλευταὶ ἐκάστης φυλῆς ἀνελάμβανον ἐκ περιτροπῆς τὴν πρυτανείαν, δηλαδὴ τὴν κυβερνήσιν, καὶ ἐπὶ διάστημα 35-6 ἡμερῶν³.

Κατὰ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν συνέπεσε νὰ πρυτανεύσῃ ἡ φυλὴ Ἀντιοχίς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ Σωκράτης. Οὗτος εἶχε κληρωθῇ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὡς βουλευτῆς⁴. Ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα προσθέτει, ὅτι ὁ Σωκράτης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς δίκης εἶχε κληρωθῇ καὶ ὡς ἐπιστάτης, δηλαδὴ πρόεδρος τῶν πρυτάνεων⁵. Τοῦτο ὁμως εἶναι ἀπίθανον, διότι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφῶν δὲν τὸ ἐπαναλαμβάνει εἰς τὰ Ἑλληνικά του. Ἐν ἡ περιπτώσει ὁ Σωκράτης ἦτο τότε ἐπιστάτης, θὰ εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λύσῃ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς καὶ οὕτω νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκδοσιν τοῦ προβουλευματος, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας⁶. Πάντως, ἡ πληροφορία διὰ τὸ ὅτι ὁ Σωκράτης κατεῖχε κατὰ τὴν δίκην τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιστάτου, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐφεύρεςις τοῦ Ξενοφώντος. Καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῷ πλατωνικῷ Γοργία λέγει «ἐπειδὴ ἡ φυλὴ ἐπρυτάνευε καὶ ἔδει με ἐπιψηφίζειν»⁷. Τὸ ρῆμα ὁμως τοῦτο σημαίνει, προτείνω τὶ πρὸς ψηφοφορίαν. Εἰς τὴν πρότασιν ὁμως αὐτὴν μόνον ὁ ἐπιστάτης ἠδύνατο νὰ προβῇ⁸. Τὸ ὅτι ὁ Πλάτων παραλείπει τὴν μνείαν τῆς προεδρείας ἐν τῇ

1. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 45, 4.

2. F. Hommel, *Helisia, Phil. Suppl.* 19, 2, 1927., G. Bussolt, *Handb. Alt. Wiss. Gr. Staatsk.* 1925., A. R. W. Harrison, *Law Athens* 1971.

3. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 44, 1.

4. Πλάτ. Ἀπολ. 32β., Ξεν. Ἑλλην. 1, 7, 5.

5. Ξεν. Ἀπομν. 1, 1, 18., 4, 4, 1.

6. J. Hatzfeld, *Rev. Et. Anc.* 42, 165, 1940.

7. Πλάτ. Γοργ. 474α.

8. Ξεν. Ἀπομν. 1, 1, 18 ἐπιψηφίσαι.. Αἰσχ. 2, 65 τοὺς προέδρους ἐπιψηφίζειν.

Ἀπολογία, ἴσως ὀφείλεται εἰς ἀμφιβολίαν τοῦ διὰ τὴν ἀξιολογίαν τῆς πληροφορίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως, ἢ εἰς τὸν Γοργίαν ἀναφερομένη πρυτανεία τοῦ Σωκράτους, κατὰ τὴν ὁμόφωνον παράδοσιν τῆς ἀρχαιότητος ταυτίζεται μετ' ἐκείνης κατὰ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν¹. Ἄλλωστε ὑπῆρχον πολλοὶ περιορισμοὶ καὶ διὰ τὴν ἐπανεκλογὴν ἑνὸς πολίτου ὡς βουλευτοῦ καὶ διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς προεδρίας.

Κατὰ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν, ἡ Ἐκκλησία ἐξωθουμένη ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ δίκην αὐτῶν, ἀντιθέτως δηλαδὴ πρὸς τὸ ψήφισμα τοῦ Καννωνοῦ, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ κατηγορούμενοι ἔπρεπε νὰ δικασθοῦν κεχωρισμένως. Παρὰ τὸ ὅτι ὅμως οἱ λοιποὶ πρυτάνεις, φοβούμενοι μήπως κατηγορηθοῦν ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν ὡς μισόδημοι, εἶχον ἐνδῶσει εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Δήμου, μόνον ὁ Σωκράτης ἐξηκολούθησεν ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν παρανομίαν. Οἱ παρόντες ἐξ στρατηγοί, οὐχὶ δὲ οἱ δέκα ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ, κατεδικάσθησαν τότε εἰς θάνατον². Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ὡς γενικῶς πιστεῦεται, εἶναι ἱστορικόν, καίτοι φαίνεται πιθανὴ ἡ δραματοποίησις του. Εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Σωκράτους ἴσως νὰ ὑπεκρύπτοντο καὶ ἄλλα ἐλατήρια, πλὴν τῆς προσηλωσέως του πρὸς τὸν νόμον, ὡς λ.χ. ἡ συμπάθειά του πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς κύκλους, ἐξ ὧν προήρχοντο οἱ πλείστοι στρατηγοὶ ἢ ἐνδεχομένως καὶ προσωπικοὶ δεσμοί, ὡς μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας.

Ἀντιθέτως, εἶναι ἀμφίβολον κατὰ πόσον ἡ ἀντίθεσις τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς 30 τυράννους τὸ 404/3 π.Χ. εἶναι ἱστορικὴ. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ὁ Κριτίας, παλαιὸς μαθητὴς τοῦ Σωκράτους καὶ συγγενὴς τοῦ Πλάτωνος. Μεταξὺ τούτων συμπεριλαμβάνετο ὅμως καὶ ὁ Χαρμίδης, νεώτερος μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου καὶ ὁμοίως συγγενὴς τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ ὁ Σωκράτης ἀφηγεῖται, πῶς ἐκλήθη ὑπὸ τῶν τυράννων εἰς τὴν Θόλον τῆς Ἀγορᾶς μετὰ 4 ἄλλων πολιτῶν καὶ διετάχθη νὰ συλλάβῃ τὸν Λέοντα τὸν Σαλαμίνιον, τὸν ὅποιον ἐσκόπευον νὰ φονεύσουν³. Ὁ φιλόσοφος ἠγγόνησεν ἐν τούτοις τὴν ἐντολὴν καὶ ἐπέστρεψεν οἰκαδὲ. Τίθεται ὅμως τὸ ἐρώτημα, ὑπὸ ποίαν ἰδιότητα διετάχθησαν οἱ ἀνωτέρω πέντε πολῖται νὰ προβοῦν εἰς σύλληψιν τοῦ Λέοντος; Εἶναι ἐν τούτοις γνωστόν, ὅτι ἡ ἐνέργεια συλλήψεων ἀνήκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἑνδεκα. Οὐδεμίαν ὅμως μαρτυρίαν ἔχομεν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἦτο εἰς ἐξ αὐτῶν⁴. Ἄν πράγματι ἦτο, τοῦτο θὰ ἐδίδε καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς μετέπειτα

1. Πλάτ. Ἀπολ. 31β, Ἀθην. 5, 217γ, 218α.

2. Πλάτ. Ἀπολ. 32β, E. Strycker, Ann. Inst. Phil. Hist. Or. 10, 199, 1950.

3. Πλάτ. Ἀπολ. 32 γδ., ἐπιστ. 7, 324ε-325α.

4. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 52, 1.

καταδίκης του εἰς θάνατον, διότι οἱ ὑπὸ τοὺς τυράννους ὑπηρετήσαντες ἔνδεκα εἶχον ἐξαιρεθῆ τῆς ἀμνηστίας¹. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀπειθαρχία τοῦ Σωκράτους δὲν εἶχε συνεπειάς, πλὴν τοῦ ὅτι εἰς ἐκ τῶν τυράννων, ὁ Χαρίκλῆς, ὡς λέγεται, τὸν ἠπέλιπεν². Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ Λέοντος εἶναι πάντως ἱστορικὸν γεγονός, διότι μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Ἀνδοκίδου³.

Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὁ Κριτίας πρὸς τιμωρίαν τοῦ Σωκράτους ἀπηγόρευσε τὴν διδασκαλίαν τῆς Ρητορικῆς⁴. Ὅταν δὲ ὁ φιλόσοφος, χρησιμοποιοῦν τὴν σωκρατικὴν εἰρωνίαν, ἤρχισεν ὑποβάλλων ἐρωτήσεις διὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἑκτασιν τῆς ἀπαγορεύσεως, ὁ Χαρίκλῆς τὸν διέκωπεν εἰπών, ὅτι ἡ προβαλλομένη ὑπ' αὐτοῦ ἄγνοια εἶναι καθαρὰ ὑποκρισις. Πῶς ὁμως ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ θίξῃ τὸν Σωκράτην, ἐφ' ὅσον κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ οὐδέποτε ἐδίδαξε τὴν Ρητορικὴν; Πῶς ἦτο δυνατόν οἱ πρώην μαθηταὶ τοῦ Κριτίας καὶ Χαρμίδης νὰ ἠγνόουν τοῦτο; Ἡ μήπως πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν ἄλλας ὀλίγον ἀξιόπιστους πληροφορίας, καθ' ἃς ὑπῆρξε μέγας ρήτωρ⁵, διδάξας μάλιστα καὶ τὴν Ρητορικὴν μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Αἰσχίνου⁶; Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, τὸ πραγματικὸν αἶτιον τῆς ἐχθρότητος τοῦ Κριτίου ἦτο ἡ ἀντίθεσις τοῦ φιλοσόφου εἰς τὸν ἔρωτά του πρὸς τὸν Εὐθύδημον⁷. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Μάξιμον Τύριον⁸, ὁ ἐραστής τοῦ προαναφερομένου ἦτο ὁ Κριτόβουλος τοῦ Κρίτωνος, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Ξενοφῶν κατηγορεῖ ὡς ἑκδοτον εἰς τὰ παιδικά⁹.

Ἐτέρα πληροφορία περὶ τῆς δράσεως τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τριάκοντα παρέχεται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου¹⁰. Κατ' αὐτόν, ὁ φιλόσοφος μετὰ δύο φίλων του ἐπεχείρησαν νὰ σώσουν τὸν Θηραμένην, ὅταν κατέφυγεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Βουλῆς διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύλληψιν ὑπὸ τῶν τυράννων. Ὑπὸ ποίαν ὁμως ἰδιότητα ἐπενέβη ὁ Σωκράτης; Οὐχὶ βεβαίως ὡς βουλευτὴς, διότι δευτέρα κλήρωσις αὐτοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο οὐδαμοῦ ἀναφέρεται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἐν τῇ μακρᾷ ἀφηγήσει του περὶ τῆς καταδίκης τοῦ Θηραμένου παραλείπει τὴν μνείαν τοῦ ἐπεισο-

1. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 39, 6., Ἀνδοκ. Μυστ. 91.

2. Διογ. Λαέρτ. 2, 24., ἐπιστ. Σωκρ. 7, 2 Η.

3. Ξεν. Ἑλλην. 2, 3, 39., Ἀνδοκ. Μυστ. 94., A. Busse Rh. Mus. 79 215 1930.

4. Ξεν. Ἀπομν. 1 2 31-6.

5. Ἰδομεν. Fgm. 3β 338 16.

6. Φαβῶρ. Fgm. 3 37 583. Διογ. Λαέρτ. 2 19-20.

7. Ξεν. Ἀπομν. 1 2 29.

8. Μάξ. Τύρ. 20 8α., 21 3α.

9. Ξεν. Ἀπομν. 1 3, 8.

10. Διόδωρ. 14, 5, 2-3.

δίου, πιθανώτατα καὶ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν σωκρατικὸν θρύλον. Ἐπομένως, ἡ σύγκρουσις τοῦ Σωκράτους μετὰ τῶν τυράννων μᾶλλον ἐφευρέθη ὑπὸ τῶν ἀπολογητῶν αὐτοῦ, διὰ νὰ ἐξαλείψουν τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν προδήλως ἐδημιούργησεν εἰς τοὺς δημοκράτας ἡ προηγηθεῖσα σύγκρουσις τοῦ πρὸς τὸν Δῆμον κατὰ τὴν δίκην τῶν στρατηγῶν. Πράγματι δέ, ἀποδεικνυομένης ἤδη τῆς μισοτυραννίας του, ὁ φιλόσοφος ἀποκαθίσταται πάλιν ὡς ὑπέρμαχος τῆς Δημοκρατίας.

Ἡ τελευταία χρονολογία ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σωκράτους εἶναι ἡ τῆς δίκης καὶ τῆς ἐκτελέσεώς του τὸ 399 π.Χ., ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Αἱ ἡμερομηνία παρέχονται τόσον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος¹, ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος². Κατ' αὐτοὺς, ἡ ἐκτέλεσις τοῦ Σωκράτους μετὰ τὴν καταδίκην του ἀνεβλήθη, διότι τὴν προτεραίαν τῆς δίκης ἀπέπλευσεν εἰς Δῆλον τὸ ἱερὸν πλοῖον, διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Δηλίων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του ἀνεστῆλλοντο ἐν Ἀθήναις αἱ ἐκτελέσεις τῶν καταδίκων. Ἡ καθυστέρησις τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ πλοίου ἀποδίδεται εἰς τοὺς σφοδροὺς ἀνέμους³. Διηρκεσε δὲ αὕτη κατὰ τὸν Πλάτωνα πολλὰς ἡμέρας, κατὰ δὲ τὸν Ξενοφῶντα ἐπὶ ἓνα μῆνα⁴. Διὰ τῆς μνείας ὅμως τῶν Δηλίων προσδιορίζεται ἡ ἐποχὴ τῆς δίκης καὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Σωκράτους. Διότι τὰ Δῆλια ἤρχιζον τὴν 6ην Θαργηλιῶνος διὰ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος, συνεχιζόμενα καὶ τὴν ἐπομένην διὰ τῶν γενεθλίων τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὰ δὲ Θαργῆλια συνέπιπτον μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ θερισμοῦ (τέλος Μαΐου—ἀρχαὶ Ἰουνίου)⁵. Δεδομένου ὅτι ἡ ἀπόστασις ἐκ Πειραιῶς εἰς Δῆλον εἶναι περίπου 170 χιλιόμετρα, θὰ ἦσαν ἀναγκαῖαι τοὐλάχιστον δύο ἢ τρεῖς ἡμέραι ναυσιπλοΐας διὰ τὴν τριαντακόντορον Θεωρίδα. Συνεπῶς, ἂν τὸ πλοῖον ἀπέπλευσε τὴν προτεραίαν τῆς δίκης, αὕτη θὰ ἔλαβε χώραν μίαν ἢ πιθανώτερον δύο ἡμέρας πρὸ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτο ἀποφράς, διότι ἐγένετο ὁ ἐξαγνιστικὸς καθαρισμὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἑξῶσις τῶν φαρμακῶν ἐν εἵδει ἐξιλαστηρίου θυσίας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ δικαστήρια δὲν ἐλειτούργουν. Ἡ συσχέτισις ὅμως τῆς ἑορτῆς τῶν Δηλίων μετὰ τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους εἶναι ἄραγε ἱστορικὴ; Ὡς ἀναφέρουν οἱ Θουκυδίδης, Ἀριστοτέλης καὶ Πλούταρχος, ἡ ἑορτὴ τῶν Δηλίων ἐτελεῖτο ἀνὰ τετραετίαν⁶. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ πρῶτος ἑορτα-

1. Πλάτ. Φαῖδ. 58γ.

2. Ξεν. Ἀπομν. 4, 8, 2.

3. Πλάτ. Φαῖδ. 58β.

4. Πλάτ. Φαῖδ. 58γ., Ξεν. Ἀπομν. 4, 8, 2.

5. Π. Βιζουκίδης, Δῆλια 1924., W. Southeimer, RE. PW. 5a, 1304, 1934., E. L. Bickerman, Chron. Anc. World 1968.

6. Θουκ. 3, 104., 5, 1 καὶ 32., Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 54, 7., Πλούτ. Νικ. 3, 525αβ.

σμός των αναδιοργανωθέντων Δηλίων ἐγένετο τὸ 426/5 π.Χ., ἐπακολούθησας τὸν καθαρόν τῆς νήσου διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ὁστών τῶν ἐκεῖ ἐνταφιασμένων εἰς Ρήγειαν. Πρὸ τοῦ ἐπομένου ἑορτασμοῦ τὸ 422/1 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι συνεπλήρωσαν τὸν καθαρόν τῆς νήσου δι' ἐξώσεως καὶ τῶν ζώντων Δηλίων. Καὶ τούτους μὲν ἠναγκάστησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπαναπατρίσουν, εἰς ἀντάλλαγμα ὅμως ἐώρτασαν μετ' ἰδιαιτέρας λαμπρότητος τὰ ἐπόμενα Δήλια, δι' ἀποστολῆς θεωρίας ὑπὸ τὸν πλούσιον καὶ εὐσεβῆ Νικίαν. Ὁ ἀνὰ τετραετίαν ἑορτασμός τῶν Δηλίων, παρὰ τὰ μεσολαβήσαντα πολιτικὰ γεγονότα, ἐξηκολούθει τελούμενος μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς μαρτυρεῖται ὑπ' αὐτοῦ. Ἄν συνεπῶς κρίνωμεν ἐκ τῶν γνωστών εἰς ἡμᾶς χρονολογιῶν τοῦ ἑορτασμοῦ αὐτῶν, τότε ἡ συμπλήρωσις τοῦ τετραετοῦς κύκλου θὰ ὤφειλε νὰ συμπεσῇ τὸ 398/7 π.Χ., ἥτοι ἐν ἔτος μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Th. Homolle, καθ' ἣν πλὴν τῆς ἐορτῆς τῶν Δηλίων ἐτελεῖτο καὶ ἐτησία πανηγυρίς, καλουμένη ἴσως Ἀπολλώνια, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίσης ἀπέστελλον θεωρίαν, δὲν στηρίζεται ἐπὶ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας, τοῦλάχιστον διαρκοῦντος τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος¹. Ἐπομένως ἡ ὑπόθεσις αὕτη πρέπει μᾶλλον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀπόπειρα ἀποκαταστάσεως τῆς ἀξιολογίας τῶν σωκρατικῶν.

Κατὰ τὸν χρονογράφον Ἀπολλόδωρον, ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη τὸ 4ον ἔτος τῆς 77ης Ὀλυμπιάδος τὴν 6ην Ὑαργηλιῶνος, ἥτοι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους τοῦ 469/8 π.Χ.². Ἐπομένως κατ' αὐτόν, ὁ Σωκράτης εἶχεν ἀκριβῶς συμπληρώσει τὸ 69ον ἔτος ἡλικίας κατὰ τὴν καταδίκην του. Προκαλοῦνται ὅμως πολλαὶ ἀμφιβολίαι διὰ τὴν βασιμότητα τοῦ ἀνωτέρω προσδιορισμοῦ. Διότι μετὰ πάροδον 300 ἐτῶν δὲν ἦτο πολὺ πιθανὸν νὰ διασώζωνται εἰσέτι οἱ κατάλογοι τῶν ἐγγραφῶν εἰς τὰς φρατρίας ἢ εἰς τοὺς Δήμους ἢ ἀκόμη καὶ οἱ κατάλογοι τῶν ἐφήβων. Δυσπιστίαν ἰδίως προκαλεῖ ἡ σύμπτωσις τῆς γεννήσεως τοῦ Σωκράτους τὴν 6ην Ὑαργηλιῶνος μετὰ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς ἡμερομηνίας τῆς καταδίκης του καὶ ἴσως τοῦ θανάτου. Ὡς ἐλέχθη, ὁ Σωκράτης φέρεται ὡς καταδικασθεὶς τὴν παραμονὴν ἢ πιθανώτερον δύο ἡμέρας πρὸ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος. Κατὰ κανόνα, ἡ ἐκτέλεσις τῶν καταδικασθέντων ἐν Ἀθῆναις ἐπηκολούθει τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ Σωκράτους ἐν ἡμέρᾳ ἐορτῆς δὲν εἶναι βεβαίως πιθανή, οὐδὲν ὅμως κώλυμα ὑπῆρχε νὰ ἐνεργηθῇ τὴν παραμονὴν αὐτῆς, ὅτε,

1. Th. Homolle, Dict. Ant. Daremberg-Saglio 2, 1, 1892.

2. Ἀπολλοδ. FHG. 2B, 244, 34., Δημ. Φαλ. Fgm. 153 W., Διογ. Λαέρτ. 2, 44.

κατ'Ἀπολλόδωρον, συνεπλήρωνε τὸ 69ον ἔτος. Ὡς γνωστὸν ὅμως, τὸ 70ὸν ἔτος ἐνομιζέτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ ἰδεῶδες τέρμα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὡς ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου¹, τοῦ Σόλωνος², τοῦ ἵποκρατικοῦ βιβλίου π. Ἑβδομάδων κλπ.³. Πράγματι δὲ ἐκυκλοφόρει καὶ ἡ ἐκδοχή, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους συνέπεσε ταυτοχρόνως μὲ τὸ ἐβδομηκοστὸν τοῦ ἔτος. Κατὰ τὸν Κυνικὸν Τέλητα (τέλους τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), ὁ Σωκράτης δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τῶν δικαστῶν δοθεῖσαν τριήμερον προθεσμίαν νὰ πῇ τὸ κῶνειον, ἀλλὰ τὸ ἔλαβε εὐθὺς μετὰ τὴν καταδίκην του⁴. Ἦτοι τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος, ὅτε ἐκλείσει τὸ 69ον ἔτος ἡλικίας.

Διὰ ποῖον ὅμως λόγον ἐγένετο ἡ συσχέτισις τῆς γεννήσεως τοῦ φιλοσόφου μετὰ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀρτέμιδος δὲν γνωρίζομεν. Μήπως τυχὸν ὁ κατ'ἐκείνην τὴν ἡμέραν τελούμενος καθαρμὸς τῆς πόλεως παρεληλίσθη μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ φιλοσόφου διὰ τὸν καθαρμὸν τῆς ψυχῆς τῶν συμπολιτῶν του;⁵ Ἡ μήπως ἐσχετίσθη ὁ θάνατός του μετὰ τῆς θυσίας τῶν φαρμακῶν (τούλάχιστον κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐποχάς) καὶ ἐθεωρήθη ὡς γενόμενος πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Ἀθηναίων; Ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄτοπον, ὅτι θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν ὁ Σωκράτης νὰ παραβληθῇ πρὸς φαρμακόν⁶. Κατὰ τὰς ἀρχαίας ὁμως ἀντιλήψεις, οἱ φαρμακοὶ ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τοὺς Θεοὺς, δι'ὃ καὶ ἐσιτίζοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ⁷. Τὴν δυσπιστίαν μας διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας γεννήσεως τοῦ Σωκράτους κατὰ τὰ γενέθλια τῆς Ἀρτέμιδος ἐπιτείνει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ἦτοι κατὰ τὰ γενέθλια τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐωρτάζετο καὶ ἡ γέννησις τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Θεὸς ἐνομιζέτο μάλιστα καὶ ὡς ὁ γεννήτωρ αὐτοῦ⁸. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλάτων ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κατ'ἐξοχὴν διάδοχος τοῦ Σωκράτους, δίδεται δι'αὐτοῦ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι τὸν θανόντα δι-

1. Ἡσιόδ. Χίρ. Ὑποθ. Fgm. 151 Rz.

2. Σόλ. E. Diehl. Anth. Lyr. Gr. 19.

3. E. Littre, Œuvr. Hipp. 8 καὶ 9, ἴδε καὶ Πλούτ. Ἑκλ. Χρηστ. 415γ., Αὐσών. Ἡλικ. Ζῶων 18, 1., I. Καλιτσουνάκη, Ἑптаδ. Ἐρευναι 1922.

4. Στοβ. 3, 1, 98.

5. Πλάτ. Ἀπολ. 31α, 33γ.

6. J. Harrison, Prol. Gr. Rel. 95-114, 1955., I. G. Frazer, Gold. Bough 9, 6, 2^o 252, 1933.

7. Σχόλ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 1136.

8. Διογ. Λαέρτ. 3, 2., Ἀπολλόδ. FHG. 2β, 244, 34., Πλούτ. Συμπ. Πρ. 8, 1, 717β. Ἀπουλ. Πλάτ. Δογμ. 1, 1, 180.

δάσκαλον διαδέχεται ἀπὸ τῆς ἐπομένης πρωΐας, δίκην ἀνατέλλοντος Φοίβου, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πλάτων.

Ἐκ τῶν προαναφερομένων ἀσφαλῶς προκύπτει πόσον μικρὰν ἐμπιστοσύνην δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν διὰ τὴν ἱστορικότητα τῶν περισσοτέρων γεγονότων ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σωκράτους. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ φιλοσόφου ὑπὸ τῶν ἀντισωκρατικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀπολογητικαὶ ἀντικρούσεις τῶν μαθητῶν του, εἶχον ὥς συνέπειαν νὰ ἐπικρατήσῃ πλήρως ὁ θρῦλος εἰς βάρος τῆς ἱστορίας.